

Poznań, 25 maja 2019 r.

prof. zw. dr hab. Jerzy Bańcerowski
WSJO Poznań

OPINIA

o dorobku naukowym dra José Andrésa Alonso de la Fuente w związku z postępowaniem habilitacyjnym w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie językoznawstwo

Zapoznając się z badaniami języków Syberii i ogólniej północno-wschodniej Eurazji w tzw. okresie przednaukowym (por. Clark 1976 : 125) w XIX i XX w., prowadzonymi w niezwykle trudnych warunkach terenowych, podziw musi budzić dość znaczna skala dokonań w zakresie gromadzenia danych i sporządzania opisów tych języków. Badania te, do których swój wkład wnieśli również Polacy, poszerzyły naszą wiedzę o strukturze wielu języków i wspólnotach, które się nimi posługiwały. Nierzadko chodzi tu o języki i dialekty, które nie dotrwały do naszych czasów, bądź też zbliżają się nieuchronnie do wygaśnięcia.

Dzięki ocenianej poniżej monografii, uzyskujemy wgląd w pewien fragment zróżnicowanej syberyjskiej rzeczywistości komunikatywnej i jednocześnie zadajemy sobie pytanie jak to było możliwe, że w ówczesnych niesprzyjających warunkach można było tak wiele dokonać. Recenzent jest przekonany, że monografia habilitanta, jak i jego pozostały dorobek naukowy, okażą się wartościową pomocą dla przyszłych pokoleń lingwistów w dalszych badaniach języków rdzennej ludności Syberii.

Zanim przejdę do bardziej szczegółowej analizy wyników naukowych dociekań habilitanta, chciałbym wyprzedzająco dać wyraz swemu przekonaniu, że stanowią one znaczące osiągnięcie w dziedzinie lingwistyki. Tezę taką postaram się uzasadnić w trakcie poniższych rozważań.

1. Sylwetka habilitanta

Dr José Andrés Alonso de la Fuente, jak wynika z jego angielskiego autoreferatu, posiada dwa tytuły magistra: jeden z zakresu filologii słowiańskiej (2005), a drugi z zakresu językoznawstwa (2010). Oba tytuły uzyskał na uniwersytetach w Hiszpanii. Stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa uzyskał w roku 2012 na podstawie rozprawy *The Ainu languages. Traditional reconstruction, Eurasian areal linguistics, and diachronic (holistic) typology*, napisanej pod kierunkiem prof. Ivána Igartua Ugarte.

W latach 2013-2014 brał udział w *Projekcie Berlin-Kraków: Digitalizacja Berlinki wschodnioazjatyckiej*; w latach 2016-2018 pracował jako młodszy bibliotekarz w Bibliotece Jagiellońskiej, a od 2018 roku został zatrudniony na stanowisku adiunkta w Instytucie Językoznawstwa, w Katedrze Historii Języków i Językoznawstwa UJ.

Kandydat do stopnia naukowego doktora habilitowanego legitymuje się znacznym dorobkiem naukowym, popularnonaukowym i dydaktycznym. Jego działalność naukowa i popularyzatorska obejmuje 45 publikacji, z których większość ukazała się w prestiżowych ogólnopolskich i zagranicznych czasopismach językoznawczych (*Ural-Altaische Jahrbücher, Journal de la Société Finno-Ougrienne, Central Asiatic Journal, Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae, Rocznik Orientalistyczny, etc.*).

W okresie przeddoktoratowym habilitant opublikował 18 artykułów naukowych i jedną monografię. Po uzyskaniu stopnia naukowego doktora nastąpił wydatny przyrost jakościowy jego osiągnięć naukowych, co poniżej postaramy się wykazać.

2. Ocena osiągnięcia naukowego stanowiącego znaczny wkład do dyscypliny naukowej językoznawstwo

Osiągnięciem naukowym wskazanym przez habilitanta do oceny w związku z postępowaniem habilitacyjnym jest jednotomowa monografia pt. *A Russian-Yakut-Ewenki trilingual dictionary by N. V. Sljunin*, opublikowana w Lejdzie w 2018 r. przez wydawnictwo E. J. Brill. Monografia stanowi krytyczną edycję *trójjęzycznego Słownika rosyjsko-jakucko-ewenkijskiego*, przechowywanego w archiwum PAN w Krakowie, i który to Słownik o bezcennej naukowej wartości, należy do spuścizny Władysława Kotwicza (1872-1944). Co więcej, monografia została opracowana według zasad filologicznych.

Hasła Słownika zostały uporządkowane zgodnie z alfabetem rosyjskim, a ich liczba wynosi 1148. Odpowiednikami haseł rosyjskich są więc słowa w języku jakuckim i ewenkijskim. Ten pierwszy należy do grupy syberyjskiej języków turkijskich, a drugi do grupy północnej języków tunguskich.

Słownik N. V. Sljunina (1850-1925) jest jednym z wielu trójjęzycznych słowników, jakie sporządzono w tzw. okresie przednaukowym. Badanie języków Syberii cieszyło się wówczas dość dużym zainteresowaniem i zaowocowało zebraniem pokaźnego materiału językowego, którego znaczna część czeka jeszcze na opublikowanie, co oznaczałoby dalsze poszerzenie naszej wiedzy o tych językach, tak w aspekcie szczegółowo-językoznawczym, jak i ogólnojęzykoznawczym.

Struktura publikacji jest dość przejrzysta. Składa się ona z dwóch zasadniczych części: *Wprowadzenia* i *Krytycznej edycji Słownika*. Wprowadzenie obejmuje 28 stron i przynosi rozważania filologiczne nad zawartością Słownika, dzieląc się na 6 podrozdziałów dotyczących kolejno:

- (i) ortografii, transliteracji i transkrypcji;
- (ii) fizycznego opisu Słownika; kwestii autorstwa;

- (iii) organizacji treści Słownika;
- (iv) jego filologicznego oglądu na tle ówczesnych badań;
- (v) lingwistycznej analizy zebranych danych oraz
- (vi) znaczenia Słowinka dla badań tungusologicznych.

Dyskusja poświęcona ortografii i transliteracji ma na celu usunięcie pewnych niejasności związanych z pismem cyrylicznym (str. 2n.). Podana na str. 15 tabela, porównująca niektóre znaki cyrylicy ze znakami użytymi w łacińskiej transliteracji dla jakuckiego i ewenkijskiego, ilustruje szereg odpowiedniości. Recenzent czuje się jednak czasami nieco zagubiony w notacyjnej konwencji stosowanej przez habilitanta, gdyż niekiedy trudno rozstrzygnąć, jakimi obiektami fonologicznymi on się posługuje: głoskami czy fonemami. Dla jasności przekazu powinno się operować obiektami należącymi do trzech typów logicznych, tj. dźwiękiem, głoską i fonemem. Dźwięk jest obiektem indywidualnym, głoska zbiorem homofonicznych dźwięków, a fonem zbiorem homofonemicznych głosek. Teoretycznie habilitant odróżnia głoski od fonemów, gdyż posługuje się nawiasami kwadratowymi i ukośnymi. Jednak wyrażenie: „... a fricative sound stands in contrast to /x/.” sugeruje, że głoska jest przeciwstawiona fonemowi. Takie wyrażenie jest co najmniej niefortunne (por. str. 3). Habilitant nie zapoznaje nas też z koncepcją fonemu, którą przyjmuje do celów opisu. W przypadku Słownika i dialektów w nim reprezentowanych trudno ustalić systemy fonemiczne. Bezpieczniej jest operować systemami głosek.

Sprawa autorstwa Słownika, jako wynika z dociekań habilitanta, jest dość zawikłana i do końca niewyjaśniona. Niemniej jednak, na podstawie notatki biograficznej, którą dołączył Edward Piekarski (1858-1934) do swego *Słownika jakucko-rosyjskiego*, można z dużym prawdopodobieństwem wnosić, że N. V. Sljunin jest autorem tego trójjęzycznego Słownika. Za taką właśnie tezę opowiada się habilitant (por. str. 4nn), który przy okazji rozważań nad autorstwem Słownika przybliża nam sylwetkę Sljunina, znanego wówczas i cenionego specjalistę w Jakucji, autentycznie zainteresowanego etnologią, komentującego różne kwestie związane z Ewenkami, Korjakami, Itelmenami i Jakutami. Był on również, jak stwierdza habilitant, przenikliwym lingwistą, ponieważ setki terminów należących do specjalistycznego słownictwa (budownictwo, religia, ubiory, etc.), w ewenkijskim, korjackim i jakuckim, występuje rozproszonych po jego pracach naukowych.

W ustalaniu pochodzenia zebranego w Słowniku materiału językowego, niezwykle pomocą okazała się odręczna notatka Kotwicza, z której wynikało, że materiał ten został zebrany w rejonie Ayan-Nelkan w Jakucji. Informację tę potwierdzają też cechy dialektów języków utrwalonych w Słowniku (por. str. 4n).

Odnosząc się do uwag gramatycznych zamieszczonych w Słowniku, dotyczących jakuckiej fonologii i transkrypcji, habilitant słusznie zaznacza, że nie mają one specjalnej wartości, a jedynie należy je traktować jako ciekawostki historyczne. Poza tym, uwagi te nie pochodzą od autora Słownika, lecz od innej osoby (str. 10).

Wskazując na szczególne miejsce Słownika Sljunina w historii języków ewenkijskiego i jakuckiego, habilitant przypomina o ważnych pracach, które się wcześniej ukazały i dotyczą tych właśnie języków. Chodzi tu i m. in. o dwutomowe dzieło Böhtlingka (1851) i gramatykę ewenkijską Castréna (1836). Nic jednak nie wskazuje na to, by autor Słownika korzystał z wcześniej opublikowanych źródeł, zawierających dane odnośnie jakuckiego i ewenkijskiego (por. str. 11). Natomiast odwrotną sytuację egzemplifikuje chociażby fakt, że Piekarski posłużył się pewnymi danymi ze Sljunina w swoim słowniku jakuckim (str. 11n).

W ramach analizy zebranych w Słowniku danych językowych habilitant poświęcił sporo uwagi m. in. następującym zagadnieniom:

- (i) problemom w zapisie danych za pomocą cyrylicy (str. 14n);
- (ii) taksonomii jakuckich i ewenkijskich dialektów (str. 16nn) oraz
- (iii) kilku wybranym problemom leksykalnym, fonetycznym i morfologicznym (str. 19nn).

Podnosząc problem braku konsekwencji w zapisach cyrylicą jakuckich i ewenkijskich danych, habilitant m. in. pisze: *the most recurrent confusion concerns phonemic features, e.g. /b/~/p/ or [g]~[γ]...* Nie jest jasne, jak rozumie on tu *phonemic features*, tym bardziej, że raz używa nawiasów ukośnych a raz kwadratowych (str. 14). Inaczej mówiąc, nie wiadomo czy *phonemic features* dotyczą fonemów czy głosek. Można by ten termin rozumieć jako relację opozycji fonologicznej, ale ona wiąże głoski a nie fonemy. Załączona na str. 15 tabela podsumowuje poglądowo najważniejsze osobliwości pisma cyrylicznego stosowanego w Słowniku.

Odnosząc się do taksonomii dialektów, habilitant przekonująco pokazuje, że cechy materiału językowego zarejestrowanego w Słowniku pozwalają rozstrzygać o jego przynależności dialektalnej. Otóż dane jakuckie świadczą jednoznacznie o przynależności do południowo-zachodniej grupy dialektów, co dobitnie egzemplifikują tabele 6 i 7 (str. 16n). Dane ewenkijskie z kolei świadczą o przynależności do wschodniej grupy dialektów (por. str. 18).

Habilitant podkreśla też, że Słownik Sljunina dostarcza nowych a nawet unikalnych informacji odnośnie ewenkijskiej dialektologii. Dotyczą one słownictwa, fonetyki, morfologii i semantyki (str. 19).

Następnie habilitant przechodzi do analizy kilku wybranych zagadnień związanych z:

- (i) jakuckimi i ewenkijskimi nazwami miesięcy;
- (ii) *d*-epentezą we wschodnio-ewenkijskim;
- (iii) liczebnikami głównymi w ewenkijskim oraz
- (iv) słowom zapożyczonym.

Okazuje się, że jakuckie nazwy miesięcy podane w Słowniku zgadzają się z nazwami języka standardowego. Natomiast w przypadku ewenkijskiego wszystkie nazwy miesięcy są zarejestrowane po raz pierwszy (str. 19). W tabeli 9 habilitant zestawiał jakuckie i ewenkijskie nazwy miesięcy, występujące w Słowniku z ich odpowiednikami w językach standardowych. Co ciekawe, w Słowniku brakuje

nazw dla niektórych miesięcy, co może być związane z tym, że Ewenkowie używali własnych nazw miesięcy i innego kalendarza. Interesujące są uwagi habilitanta odnośnie możliwych etymologii nazw miesięcy, oraz jego twierdzenie, że chociaż nazwy miesięcy nie wnoszą nic relewantnego do udoskonalenia dialektalnej taksonomii ewenkijskich danych w Słowniku, to jednak przynoszą nieco nowego materiału wartościowego z kulturowego punktu widzenia (str. 21).

Dyskusja nad zjawiskiem *d*-epentezy pokazuje znaczną nieregularność dialektu ewenkijskiego zarejestrowanego w Słowniku. Chociaż dialekt ten zaliczany jest do wschodnioewenkijskiego, to wykazuje on jednak obecność *d*-epentezy, która występuje dość regularnie w południowo-ewenkijskim dialekcie Sym. Co więcej, w niektórych przypadkach materiał w Słowniku wykazuje epentezę, a nie ma jej w dialekcie Sym (por. str. 22). Tabela 10 (str. 22)) egemplifikuje to zjawisko w Słowniku i w innych źródłach. Wydaje się, że jest to dość stara cecha.

W tabeli 11 porównano dziesięć pierwszych ewenkijskich liczebników głównych zarejestrowanych w sześciu zachodnich źródłach z XVIII i XIX wieku, z odpowiednimi liczebnikami występującymi w Słowniku. Porównanie to wskazuje jednoznacznie na wschodnioewenkijską proveniencję danych zawartych w Słowniku.

Habilitant poświęca nieco miejsca, tzn. jedną stronę, jakuckiej i ewenkijskiej morfologii nominalnej i werbalnej (str. 26nn). Zaznacza przy tym, że pewne formacje, jak i postacie niektórych morfemów, dostarczają użytecznych informacji odnośnie dialektalnej przynależności i potwierdzają wcześniejsze ustalenia. Załączono też dwie listy najczęstszych morfologicznych wykładników kategorii gramatycznych występujących w Słowniku w jakuckich i ewenkijskich danych. Habilitant podkreśla również, że formy ewenkijskie są bardziej złożone i wykazują więcej morfemów niż ich jakuckie odpowiedniki.

Część wprowadzającą kończą konkluzje wyrażające przekonanie habilitanta, że Słownik Sljunina przedstawia znaczną wartość zwłaszcza dla badań tungusologicznych, gdyż wydaje się, że dane ewenkijskie mogą być jedynym świadectwem o dialekcie, który już nie istnieje (por. str. 26).

Druga część publikacji, jak już wyżej wspomnieliśmy, stanowi krytyczną edycję Słownika, którego hasłom przyporządkowano odpowiednie numery celem ułatwienia referencji.

W strukturze hasła wyróżniono następujące komponenty:

- A. rosyjski nagłówek i jego odpowiedniki w językach jakuckim i ewenkijskim. Przy tłumaczeniach nagłówka na język angielski wykorzystano słownik Dal'a (1880-1882). Jakuckie i ewenkijskie odpowiedniki nagłówka podano pismem pogrubionym.
- B. Odpowiedniki te zestawiono z ich współczesnymi formami, tak standardowymi, jak i dialektalnymi, które z kolei zaopatrzone angielskimi tłumaczeniami, wykorzystując wszystkie słowniki, do których habilitant miał dostęp, w tym słowniki języka standardowego i dialektów.

- C. Komponent ten zawiera komentarze habilitanta odnośnie jakuckich i ewenkijskich form wyrazowych, który stara się precyzyjnie zidentyfikować i zinterpretować każdą z tych form, uwzględniając kontekst dialektologiczny. Co więcej, dokonano również analizy morfologicznej, jeśli operacja ta była relewantna dla dyskusji. Podano też informacje etymologiczne, jeśli okazało się to przydatne do identyfikacji wyrazów oraz informacje odnośnie możliwych zapożyczeń ewenkijskich z jakuckiego, korzystając z Romanova et al. (1975). Dane porównawcze bazują na Cincius et al. (1975-1977) oraz na Doerfer (2004).

3. Ocena pozostałego dorobku naukowego

Dotychczasowy dorobek naukowy dra Alonso de la Fuente jest dość zróżnicowany i stosunkowo obszerny. Ukazuje on szerokie zainteresowania badawcze habilitanta i mówiąc najogólniej dotyczy: lingwistyki porównawczej, historycznej i typologicznej, języków mniejszościowych oraz studiów interdyscyplinarnych z pogranicza językoznawstwa i innych dziedzin, np. kultury i religii. Wnikając bardziej szczegółowo, w dorobku tym rozpoznajemy badania dotyczące języków z trzech różnych rodzin. Są to studia:

- (i) mandżurologiczne i tungusologiczne;
- (ii) eskimologiczne;
- (iii) ajnologiczne oraz
- (iv) badania z zakresu religioznawstwa i szamanizmu.

Publikacje habilitanta w każdej z tych dziedzin przynoszą wyniki ważne naukowo i poznawczo.

Wśród publikacji mandżurologicznych i tungusologicznych wyróżniają się z kolei cztery grupy tematyczne, które pokrótce omówimy.

- (1) Szereg artykułów zostało poświęconych językowi mandżurskiemu uwzględniając kontekst tunguski, w szczególności mandżurskiej etymologii, co związane jest z ambitnym celem, jakim jest stworzenie w przyszłości etymologicznego słownika tego języka. Większość proponowanych przez habilitanta etymologii i ich historyczne ujęcie pojawia się tu po raz pierwszy. W ramach dociekań historyczno-morfologicznych dochodzi on do wniosku, że język mandżurski jest bardziej konserwatywnym niż innowacyjnym, np. jeśli chodzi o najstarszą liczbę mnogą i formacje kauzatywne (*por. Written Manchu ferguwecuke 'astonishing' and the oldest causative formations in Tungusic* (2014); *On internal reconstruction, morphological restructuring and nominal classes in Manchu* (2017)).

Warto tu wspomnieć, ze względu na aspekt typologiczny i uniwersalny, o artykule (we współautorstwie z Guillaume Jacquesem) *Associated motion in Manchu in typological perspective* (2018), w którym badano struktury syntaktyczne z przyrostkami mandżurskimi *-na-* (translocativus) i *-nji-* (cislocativus).

- (2) Odnotować należy znaczący wkład habilitanta do rekonstrukcji języka pratinguskiego. Chodzi tu m. in. o próbę odtworzenia historii trybu

rozkazującego oraz o postulat pierwotnego istnienia w pratunguskim trzech czasów przeszłych (aoristus, imperfectum i perfectum) zamiast dwu przyjmowanych wcześniej.

- (3) Także język nanajski i orocki znalazły się w polu zainteresowania habilitanta.
- (4) Zgłosił on też propozycje rozwiązań pewnych problemów specyficznych, a mianowicie, że północnotunguski sufiks porównawczy może być pochodzenia mongolskiego, oraz że pewien rodzaj morfonologii występującej we fleksji rzeczownika w orockim można wytłumaczyć zakładając oddziaływanie tu rzadko spotykanej analogii morfonologicznej.

W ramach studiów eskimologicznych habilitant opracował etymologie grup słów w języku aleuckim, celem wykazania ścisłych relacji między tym językiem a pozostałymi językami eskimoskimi, mimo istniejącej między tymi wspólnotami językowymi luki czasowej około 3500-4000 lat. Recenzenta bardzo zaintrygowało opisanie przez habilitanta zjawisko preaspiracji pojawiającej się przed spółgłoskami w języku aleuckim. Z podobnym zjawiskiem mamy do czynienia w dialektach lapońskich i wydaje się ono być skutkiem usiłnienia.

Habilitant ogłosił też kilka studiów sytuujących się w nurcie językoznawstwa ajnoskiego, dotyczących głównie językoznawstwa historycznego, kontaktów językowych oraz typologii. W artykułach traktujących o zaimkach wskazujących i o trybie rozkazującym doszedł do przekonania, że ajnoski z Sachalinu brał aktywny udział w lidze językowej na tej wyspie.

Jako konieczne uzupełnienie zmagania habilitanta z różnymi językami należy traktować jego zainteresowania kręgiem kulturowym północnowschodniej Eurazji, w tym kulturą rdzennej ludności Syberii. Zainteresowania te zaowocowały artykułami o szamanizmie oraz o koncepcji reinkarnacji u Jukagirów i Chantów (Ostjaków).

Wyniki swoich naukowych dociekań referował habilitant na dziewięciu konferencjach poświęconych językoznawstwu ogólnemu i historyczno-porównawczemu, językowi japońskiemu i językom mniejszościowym, które to konferencje odbyły się w Hiszpanii, Niemczech i Słowenii. Staże naukowe odbywał na uniwersytetach w Krakowie, Helsinkach, Bochum i Paryżu.

Do działalności popularyzującej naukę należy niewątpliwie zaliczyć tłumaczenie na język angielski gramatyki staronubijskiej *The old Nubian language*, autorstwa J. B. Smaginy.

4. Działalność dydaktyczna i organizacyjna

Ze zróżnicowanej dydaktycznej oferty habilitanta korzystają na UJ od roku 2018 trzy instytucje. W Instytucie Orientalistyki prowadzi na filologii japońskiej wykłady z następujących przedmiotów: *Przegląd językowy świata sinograficznego* oraz *Kulturę i język ajnusi*. W Instytucie Filologii Angielskiej prowadzi zajęcia: *Pidgins, Creoles and Mixed Languages* oraz *Sign Languages: an Introduction*. A w instytucie Językoznawstwa prowadzi wykład *Podstawy filologiczne i strukturalne języków eskimo-aleuckich*. W latach 2015-2016 prowadził na Uniwersytecie

Autonomicznym w Barcelonie seminarium z historii dawnej Azji Środkowej dla doktorantów filologii klasycznej.

Działalność organizacyjna habilitanta jest również niezwykle bogata. Od 2018 r. jest sekretarzem czasopisma *International Journal of Eurasian Linguistics*, a od 2010 r. jest zastępcą redaktora serii *Languages of Asia*. W latach 2013-2015 był członkiem komisji doradczej czasopisma *Studia Etymologica Cracoviensia*. Ponadto od 2009 r. jest konsultantem naukowym (recenzentem) wielu prestiżowych czasopism lingwistycznych o zasięgu międzynarodowym. Pracując w Bibliotece Jagiellońskiej był sekretarzem dwu konferencji naukowych, w roku 2017 i 2018.

5. Konkluzja

Zapoznawszy się z dorobkiem naukowym w postaci monografii pt. *A Russian-Yakut-Ewenki trilingual dictionary by N. V. Sljunin* (Leiden 2018, F. J. Brill), wskazanej jako podstawa postępowania habilitacyjnego, a także po zapoznaniu się z pozostałym dorobkiem naukowym, stwierdzam, że jest to dorobek nowatorski, metodologicznie poprawny, świadczący o niewątpliwej samodzielności naukowej habilitanta. Jego rozległą wiedzę językoznawczą i doświadczenie dydaktyczne uzupełnia zakrojona na szeroką skalę działalność organizacyjna i konferencyjna. Wszystko to uprawnia mnie do stwierdzenia, że całokształt działalności habilitanta w pełni odpowiada wymaganiom stawianym przez ustawę z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (ze zmianami z dnia 18 marca 2011 r.).

Przechodząc do konkluzji pragnę podkreślić, że przedłożona do oceny w związku z postępowaniem habilitacyjnym monografia istotnie posuwa naprzód badania w kilku poddziedzinach językoznawstwa, poszerzając naszą dotychczasową wiedzę w tym zakresie. Formułuję więc jednoznacznie pozytywną opinię w sprawie nadania drowi José Andrésowi Alonso de la Fuente stopnia doktora habilitowanego **w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie językoznawstwo** i przedkładam ją do dalszego procedowania komisji habilitacyjnej, a za jej pośrednictwem Radzie Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Jerzy Bańcerowski